

Zakaj ohranjati škofjeloške tlake

Ob zaključku obnove prostora pred Poljanskimi vrati, nekdanjim vhodom v utrjeno Škofjo Loko, je čas, da pregledamo doseženo ter ocenimo, kakšne posledice ima temeljita obnova. Prva faza je prinesla obnovljen trg pred cerkvijo sv. Jakoba, prostorsko bolje umeščene stopnice z maketo mesta ter granitne kocke kot prevladujoč tlak. Z drugo fazo je prostor pred upravno enoto prenovljen v svetlo ploščad, namenjeno tudi prireditvam. Obe rešitvi današnjemu času primerno kakovostno rešujeta problem javnega prostora, ki je zasijal na novo v sodobni, izčiščeni estetiki. V nadaljevanju prenovne loških tlakov pa je treba razmisliti tudi o posledicah, ki jih obnova povzroči v izjemno občutljivem mestnem tkivu. Mesto je namreč polno spominov, znanih in neznanih kakovosti, tisočletnih zgodb, ki jih samo eno leto naših aktivnosti lahko izniči. Zato premislimo, kaj smo pridobili in kaj morda izgubili, kaj se nam obeta z nadaljevanjem obnove.

Izhodišča te ocene nimajo nobenih ozadij, zamer ali namena diskreditacije. Zavedam se truda in zavzetosti načrtovalcev, izvajalcev in vodstva investicij. A poseg ima tako dolgoročen vpliv na naše bivalno okolje, kulturo in zapuščino, da zahteva odgovorno oceno izvedenega. Ocena želi biti konstruktiven premislek o rezultatu ter povabilo v dialog med vsemi občani, ki smo kot soplačniki tudi soodgovorni za nove ureditve. Prispevati želi k premišljenemu ukrepanju naprej. Zakaj? Zaradi časov, ko nas že dolgo ne bo več, mesto in posledice naših dejanj pa bodo ostali, ne samo kot forma, temveč tudi kot način razumevanja naše kulture in življenja prihodnjih generacij.

Kaj pomeni dediščina mest in kam sodi Škofja Loka v slovenskem merilu?

Slovenci se nimamo ravno za vrh svetovne kulture. Današnjim generacijam je to stališče privzgojeno, naš položaj v svetu nam je pomanjkljivo predstavljen, celo slabo raziskan. Tudi vrhovi strok, ki so poklicane za razumevanje in promoviranje naših največjih dosežkov, nas, roko na srce, niso sposobna umestiti v

vrhove svetovne ustvarjalnosti. Niti ni zaznati politične volje, da bi to kulturo razvijala. Pa vendar, smo fenomen dvomilijonskega naroda, ki je na tem prepisnem delu Evrope obstal in ne le sledil tokovom, temveč ustvarjal in človeštvu ogromno prispeval. Med drugim tudi izjemne, edine in vrhunske svetovne stvari-tve. Najstarejša piščal in leseno kolo, kozolec, znamka, okvirček za diapozitiv, fotografija na steklo, stol rex, ETA 80, Gallus, Karlin, Kobilca, Noordung, Plečnik ... če bi se vse to lahko zbralo v enem od dvomilijonskih predmestij svetovnih prestolnic, bi iz njega naredili svetovni fenomen. A bolj kot pogled s te strani (in bil bi že čas, da ga pooblašcene stroke umestijo v svet) se še vedno, tudi v strokovnih krogih, uveljavlja pozicija naše ustvarjalnosti kot obrobje velikih tokov velikih centrov. To je žal tudi jedro našega kolektivnega odnosa do dediščine, ki je opazen na vseh nivojih vsakdanjega življenja, pri strokovnih in političnih odločitvah ter znanstvenih stremljenjih.

Da je bil prostor strateško vedno zanimiv, poseljen, zavojevan in nadziran, potrjujejo naša mesta, ki so ohranila mrežo poselitve, identiteto gradnje, svoje izkušnje in pripovedi. Nekaterim od njih je, bolj po spletu okoliščin kot načrtno, uspelo ohraniti nepokvarjeno urbanistično zasnovo in celo obrambna obzidja, med katerimi so na Ptuju, v Piranu in Škofji Loki najbolj ohranjeni. Mesta so razvijala specifične vsebine, v njihovi materialni strukturi in prostoru odsevajo politični, kulturni, umetniški, rokodelski ter socialni dosežki. Kdo in kje je pobiral davke, od kdaj kamniti most, zakaj vklesana letnica v vogelnik, kakšne so povezave med nekdanjimi cehi in današnjo produkcijo, zakaj prav v tem prostoru izjemna zapuščina pasijona, kje se je začelo šolanje otrok, kakšna je impresija svetlobe v snežnem metežu na ulici, kdaj so na ulicah zasvetile prve električne luči ... vse to so samo ustvarjalni trenutki v tisočletni epopeji življenj, ki jih lahko za vedno zberemo ali pa obudimo. Že hiter pregled ohranjenih posebnosti po mestnih ulicah ali obisk pri mestnem arhivarju zadostujeta, da lahko potrdimo tezo, da je Škofja Loka eno od treh najbolj ohranjenih slovenskih zgodovinskih mest. Neštetokrat, in z zanimanjem številnih priznanih slovenskih strokovnjakov, je bila raziskovana in orisana tudi na straneh te publikacije. Ustvarjalnost tukajšnjih prebivalcev, socialne strukture ter način preživetja so zapisani v zidovih, umetnostnih in obrtnih izdelkih, arhitekturi in vsaki podrobnosti. Med te podrobnosti, ki pa imajo zelo velik vpliv na celoten prostor, sodijo tudi tlaki. To so vrednote, ki jih je vredno obuditi tako, kot smo obudili *Pasijon*. Ki pa ne sme ostati edina reinkarnacija, postati mora uspeh, ki spodbudi ostale, poudarjam – sodobne vsebine – ki pa bodo uspešne le, če bodo izhajale iz naše originalnosti. Z drugimi besedami, Jurski park ni loška tema, teme so gledališče – *Pasijon*, cehi – sodobne obrti, Barbizon – sodobno slikarstvo, Kremerjeva elektrarna – zelena energija, smojka – ekokulinarika ... Mnogo jih je še neodkritih, nekatere od naštetih prikrito nekje životarijo, še zdaleč pa niso razvite kot naša zgodba, ki bi bila lahko posebnost v vse bolj raziskovalnem turizmu, ki se nam obeta. V našem nekritičnem potrjevanju vsega novega je dokaz, da v javnosti prevladuje nezavedanje o teh vrednotah. A

nekje v ozadju, v podzavesti, se vendarle skriva ponos, da pripadamo temu okolju. In na čem temelji? Kljub vsemu in še vedno je temelj edino dediščina.

Dediščina je večplastna

Strokovni argument, ki odgovarja na vprašanje, zakaj ohranjati, izvira iz nara-ve dediščine same. Ta namreč ni ena, enkrat odkrita, spoznana in varovana v zamrznjeni obliki, temveč se neprestano spreminja. Spreminja se naš odnos do nje, vsaka generacija jo vrednoti drugače in spoznava njene nove sestavine ter z njo živi v novih oblikah. Vsaka generacija tudi prepozna katero od njenih novih komponent. Tako razvojno pot je šel *Škofjeloški pasijon*, od zamiranja in ukinitve do uspešne oživitve, in danes predstavlja eno osrednjih zanimivosti in identitet, ne le na lokalni ravni, temveč v slovenski kulturi in kot svetovni fenomen. Na novo je bil prepoznan kot nesnovna dediščina, a to bi se zgodilo veliko težje, če ne bi bili o njem ohranjeni materialni dokazi. Tudi zato je pomembno, koliko materialne substance ohranimo.

Tisto, kar je bilo generacijam pred nami nepomembno, danes cenimo in prihodnje generacije bodo živele z mankom tistega, česar danes ne znamo ceniti in z lahkoto uničujemo. Tako kot danes mi živimo z mankom marsikatero kakovostne dediščine, ki so jo naši predhodniki brezbržno uničili, in nam s tem, si upam trditi, odvzeli prepotrebno samozavest v družbi z ostalimi kulturnimi sredinami. Z materialnim uničenjem onemogočamo ne le obstoj dediščine, temveč prihodnjim generacijam odrekamo možnost ponovnega odkritja in ovrednotenja njenih sestavin.

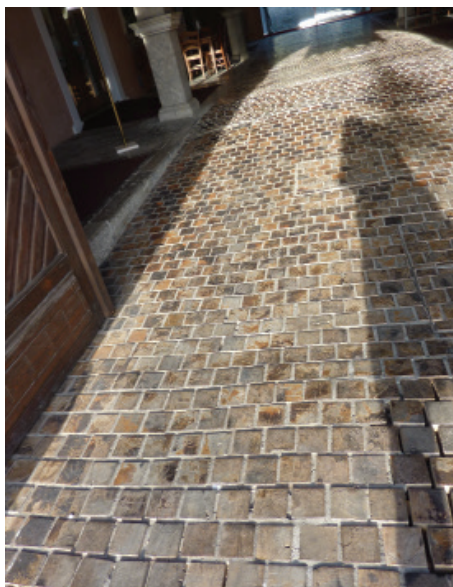
Med načine ohranjanja sodijo tudi novi posegi, prenove, adaptacije, rekonstrukcije, torej še zdaleč ne le »zamrznitev obstoječega stanja«. In te so seveda podvržene strokovnemu razmisleku, kdaj, v katerih okoliščinah je katera od metod primernejša. In kadar načrtujemo temeljite obnove, je potreben tudi premislek, kaj bo dediščina z njimi pridobila, kaj izgubila. In temeljite obnove so nedvomno ene najtežjih nalog.

Torej se vse začne pri materialnih ostankih: gradivih, zidovih, nenazadnje tlakih. V teh plasteh mesta je marsikaj, o čemer ne vemo še nič, ker je skrito, prezidano, prepleskano, zasuto, prekrito s tlaki. Če jih obnavljamo in pri tem samo vehementno odstranjujemo, smo njihove skrite zaklade za vedno uničili in onemogočili unikatne razvojne zgodbe, ki lahko izvirajo samo iz njih. S tem smo neodgovorno posegali ne le v preteklost, temveč tudi v prihodnost.

Če sklenem: v kaj posegamo z obnovo tlakov? V eno od zgodovinsko in prostorsko najpomembnejših, likovno pa najbolj izrazitih plasti mesta. Ne katerega koli mesta, temveč v enega od treh najbolj ohranjenih in slikovitih slovenskih mest, unikatnih v svojem razvoju. Zato ta poseg presega lokalni nivo in postavlja splošno vprašanje, kam gremo z našo metodo obnavljanja v smislu ohranjanja identitete prostora.

Kakšni so načini ohranjanja drugje?

Ko se želimo umeščati v evropski kulturni prostor, imamo Slovenci navado, da preverjamo, kako v podobnih primerih ravnajo drugod. Priznajmo si, da kadar potujemo, opazujemo ohranjena mesta in v sodobna naselja zaidemo le slučajno. Občudujemo češka, avstrijska ter italijanska mesta, njihove grajene strukture, vse od fasad, vrtov, streh in tlakov. Ker nas zanimata njihova pristnost in drugačnost. Nesporno ju opazimo v mestih, ki jih sami najvišje vrednotijo in so jih morda celo uvrstili na svetovni seznam dediščine. Nespremenjenost gradiv, ročne izdelave, lokalna izvirnost detajlov in korektno vzdrževanje tudi tam, kjer niso najbolj izpostavljeni. Obnove dokazujejo ponovitev tradicionalnih principov, ki dajejo mestu enega pglavitnih podob celote. Skratka, izražajo kulturo in spoštovanje do pode-dovanega. In na koncu ponos.

Novi tlaki v historičnem okolju. Primeri s Češke (zgoraj Kutna Gora) in Italije (spodaj Sutrio, Gorica). Zakaj oni lahko, mi pa ne?
(foto: Mateja Kavčič)

Ko se vrnemo domov, v lastnem prostoru ne znamo izpeljati istih metod, ki jih občudujemo drugje. S težavo vzdržujemo celo že obnovljeno in pogosto prepuštimo propadu. Kadar pa se lotimo obnove, obnavljamo pretirano, popolnoma spreminjamo lastnosti, takoj in z velikim zanosom in investicijami vgrajujemo vse novo, najnovejše, skratka, ustvarjamo »dediščino v novem stiju«, kakor se veliko-krat tudi uradno, a dediščini povsem neprimerno, izjavlja. Na račun starega ustvarjamo novo in običajno to še nagrajujemo.

Sprašujem se, zakaj? Imamo premalo ohranjenih materialnih dokazov, o katerih je bilo govora zgoraj? Se ne znamo postaviti ob bok ostalim evropskim kulturnim dosežkom, torej smo premalo samozavestni? Ne cenimo svoje preteklosti? Smo strokovno premalo povezani, da bi dosegli konsenz o lastni identiteti? Ali se te prikrito sramujemo? Ne znamo ali nočemo ohraniti pristnosti dediščine in lastne izvirnosti? Edino eno je jasno, da nismo manj premožni od ostalih. Kajti pri nas močno uveljavljen princip – pustiti propadati in potem na veliko obnavljati, je najdražji način ohranjanja. Dejstvo je, da so metode ohranjanja dediščine v različnih kulturnih okoljih razlikujejo, odvisno od zgodovinskih, socialnih, klimatskih in geografskih okoliščin, ki so začrtale njen razvoj, in predvsem odnos javnosti do nje. A ohranjanje dediščine je stalnica državotvornih dejanj že v vsem razvoju naše kulture. Človek je svojo samozavest gradil na izkušnji, pretekla dela pa to izkušnjo poosebljajo. In o tem, kaj je med lastnimi kulturnimi dosežki najvrednejšega, imajo vse sodobne skupnosti (ne le posamezne stroke) razčiščene pojme. Tiste, ki so jih utemeljile kot najvrednejše, se ohranjajo po strogih strokovnih merilih. Temelj evropskih principov ohranjanja dediščine podpirajo teoretski razmisleki, ki so pretežno nastajali v 19. in 20. stoletju in so se po 2. svetovni vojni pod okriljem UNESCO in mednarodnih strokovnih organizacij razvijali v svetovnem okviru. Te tudi dajejo osnovne strokovne smernice ravnanja z njo – tako strokam kot politiki in ne nazadnje izvedbi.

Pristnost je merilo vrednotenja dediščine

Eden ključnih parametrov vrednotenja dediščine (in pogoj vpisa na seznam svetovne dediščine) je ocena njene avtentičnosti, torej pristnosti, neponarejenosti. Poimovanje pristnosti dediščine ni vezano le na materialno plat, torej gradiv in oblik, kot jo je pretežno interpretirala zahodna kultura, temveč se v zadnjih desetletjih, predvsem zaradi povezav z ostalimi svetovnimi kulturami, bistveno bolj navezuje tudi na njene nesnovne komponente. Prepoznane plasti dediščine, torej oblike, gradiva, načini izvedb, vsebine, tradicije, duhovna in čutna dojemanja, s svojim prepletom gradijo njen pomen in integriteto. Za oceno obnovljenih loških tlakov, ki postajajo opazen del predstavitve enega najpomembnejših srednjeveških mest na Slovenskem, je ocena pristnosti koristno izhodišče za odločitve o posegih v prihodnje, zato jih ocenjujem z vidika oblikovanja, materialov, tehnologij, tradicije in rabe.

Izvirne oblike

Oblikovanje mestnih tlakov in opreme je nastajalo postopno. Nanj so vplivale oblikovalske sposobnosti rokodelcev, razpoložljive finance in dostopnost gradiv, ki so bila vedno izbrana racionalno in so zaradi svoje specifičnosti določala principe oblikovanja. Drugi pomemben parameter je bilo prostorsko usmerjanje, ki je izviralo iz namembnosti prostora ter koristnega sluzenja uporabnikom. Od tod pločniki, oblikovani vhodi, mulde, prva električna luč, kovane ograje. Tretji vpliv na oblike je imelo prostorsko stopnjevanje, ki se je snovalo iz različnih pomenov (pomembnosti) prostora in ločevalo glavne trge in ulice od stranskih. Ustvarila se je hierarhična ureditev prostora, ki je zato tudi hierarhično izoblikovan. Preplet vseh komponent gradi posebnost, lokalno specifičnost in identiteto prostora. Seveda sta čas in propad izbrisala te lastnosti iz našega vsakdanjega zavedanja, vendar vemo, da so obstajali in imeli svoj logičen izvor.

Oba do sedaj obnovljena loška trga imata podoben vzrok nastanka, izoblikovala ju je odstranitev starejših objektov. Odprt Cankarjev trg je rezultat rušitev zgodovinskih objektov že pred 2. svetovno vojno. Poseg je mestu zadal problematično rano, ki je do danes ne uspemo kakovostno razrešiti. Prostor pred upravno enoto je bil uspešneje izoblikovan, v povojnih letih so konservatorji tu načrtno prikazali dobro ohranjeno mestno obzidje. S tem namenom so odstranili vse zunanje stavbe, ki so zakrivalo pogled na obzidje z zunanje strani, in ustvarili odprto ploščad, ki se je sčasoma preoblikovala v parkirišče. V sklopu predstavitve obrambnega sistema so prikazali nekdanji obrambni jarek pred njim, ponazorjen z zatravljenim bregom oziroma »grabnom« po vsej dolžini južnega obzidja. Obzidje je bilo z dograditvijo opornikov in temeljev dodatno statično utrjeno, grajeno iz ročno klesanega gradbenega kamna, podobno kot staro obzidje. S tem je Loka dobila eno od razpoznavnih vedut (razglednico), ki jo definirajo kot srednjeveško mesto, z ohranjenim obzidjem in obrambnim jarkom in s tega vidika lahko ta način ocenimo kot zelo uspešen.

Ocena oblikovanja nove ureditve z vidika pristnosti

Nova ureditev ohranja obstoječe zasnove obeh trgov in jih očisti s časom nastajajočih sprememb: ploščad pred upravno enoto razbremeni parkiranja, Cankarjev trg z novimi stopnicami primerno razdeli v prometni del in trg pred cerkvijo. Dodane informacije v predstavitvi mesta so opozorilo na lokacijo Poljanskih vrat, izvorna lokacija kamnitega vodnjaka ter bronasti odlitek mesta na »štengah« – maketa, ki postaja prepogosta v slovenskih mestnih jedrih. Ti ukrepi so vnesli izboljšave v skladu s kulturno-varstvenimi usmeritvami. O vlogi novih tlakov v prostoru, ki so kot granitne kocke veliko obetali, lahko ocenimo, da so nas razočarali. Kot strojno rezana ravna površina imajo vlogo precizno izvedene monolitne talne ploskve. Do povezave s zgodovinskimi prvini so indiferentni oziroma morda namerno kontrastni. Površina pred upravno enoto izstopa z barvnim kontrastom in se povečuje v breg proti gradu ter s tem zmanjšuje zaznavo

obrambnega jarka. Estetske predelave opornih zidov spreminjajo njihov videz. Prej tektonsko grajeni zidovi iz klesancev so zdaj obloženi z rezanimi ploščami, veliko konservatorskega napora je bilo treba vložiti, da so obdelani v klasični kamnoseški obdelavi in ne strojno žlebičeni. Kljub temu je ustvarjena občutna razlika med novim in starim, v izvedbi, ki odgovarja današnjemu pojmovanju gradnje in ne tektoniki historične zidave in njeni sporočilnosti. Za ulično opremo ne moremo trditi, da je oblikovana, je le dobavljena iz sodobnega arzenala globalne ponudbe. Enake luči ima splitska riviera, na las enak tip klopi se širi po vseh jedrih, ki se trenutno obnavljajo, enake štenge pridobiva Ptuj, enake ograje so v Čateških toplicah. S kovinskimi ograjami je očitno izkazana tudi indiferentnost do hierarhije prostora, ki je bila ena od kulturno-varstvenih zahtev natečaja: vogal pri nogometnem igrišču izven mesta ali pri znameniti gotski cerkvi v jedru sta obravnavana enako. Poizkus oblikovanja luči ne kaže na kakršenkoli dialog z eno najbolj izvirnih loških zgodb moderne dobe.

Likovni vtis izčiščenih
površin in ulične opreme
sledijo danes uveljavljenim
trendom oblikovanja, hierarhije
oblikovanja ni, historični pro-
stor preglasi estetika sodobnega
prostora.

Ograja pri pločniku ob
nogometnem igrišču v Puštalu.
(foto: Mateja Kavčič)

Ograja pri župnijski gotski
cerkvi sv. Jakoba.
(foto: Mateja Kavčič)

Podatki o izvirnih loških tlakih so znani iz arhivskega gradiva in so bili del kulturno-varstvenih usmeritev javnega natečaja.

Stari tlaki na loškem Placu.
(hrani: Muzej novejše zgodovine Ljubljana);

Izvirni loški tlak ob Kavarni.
(hrani: Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Ljubljana)

Izvorni materiali in tehnologije:

Principi loškega tlakovanja so razvidni na arhivskih fotografijah. Izvirne materiale lahko določimo v nekaterih odprtih zaplatah, kjer so še vidne stare podlage, razkrijejo pa se nam vsakič, ko odstranimo vrhnji asfalt. Vemo, da so bili tlaki strukturirani z odtočnimi kanali – muldami, pločniki pred nizi stavb in predpražniki pred glavnimi vhodi. Prvotni tlak je bil makadam, s prodniki so oblikovali mulde in pločnike, zadnji kakovostni tlak pred asfaltiranjem so bile granitne pohorske kocke in ponekod pred vhodi masivne kamnite plošče. Povezujoča značilnost vseh historičnih gradenj je lokalni izvor gradiv, njihova ročna rokodelska obdelava in načini izvedb, ki so povezani z naravo gradiva in preverjeno funkcijo. V različnih obdobjih so jih izvajali različni izvajalci, zato nikdar niso bili po vsem mestu enaki. Iz dostopnega gradiva izvirajoč način polaganja je zagotavljal več ali manj podoben videz, kontinuiteto in povezavo vsakega dela v dopolnitev celote. Povratnost (reverzibilnost) izvedb je njihova prednost, ki omogoča enostavna popravila in vzdrževanje infrastrukture, kajti »mehko« vgrajene tlake je enostavno podirati in ponavljati, togo vgrajeni (betonirani) pa zahtevajo draga popravila, težko prikrivanje sledi popravil ali zamenjavo v celoti.

Originalni loški tlak, pred leti še ohranjen ostanek kombinacije granitnih kock in prodnikov. (foto: Mateja Kavčič)

Dokaz o načinu polaganja granitnih kock na Spodnjem trgu. (foto: Ines Košenina)

Ocena materialov in tehnologij z vidika pristnosti

Med uporabljenimi avtohtonimi gradivi je v sedANJI obnovi opaziti edino loški konglomerat. Marmor iz Hotavelj ne šteje med avtohtone tlake gorenjskih mest, že zaradi časovnega okvira nima povezave s srednjeveško gradnjo (hotaveljski kamnolom so odprli šele v 19. stoletju). Granitne kocke so prava izbira in so bile ena od sugestij kulturno-varstvenih pogojev, a te, ki bi bile upravičeno pohorske, so zdaj uvožene. Odklon od ohranjanja pristnosti predstavlja predvsem njihova obdelava, ki je povsem industrijska. Verjamem, da je zaradi tega cenejša in je bilo to vodilo investitorja. A polaganje je izravnano in poenoteno do te mere,

Ročno izdelan tlak v »usrani gasi« v Blaževi ulici.
(foto: Mateja Kavčič)

Strojno rezan tlak v Blaževi ulici.
Kakšen tlak torej sodi v historično okolje?
(foto: Mateja Kavčič)

da so forme kock od daleč skoraj nezaznavne, izenačenje pa ustvarjajo še gladke silikonske fuge. Te sicer tehnično odgovarjajo boljši vzdržljivosti tlakov, a v resnici le rešujejo probleme preširokih fug. Odgovarjajo tudi zahtevam po hoji brez ovir, ki jo postavlja, med drugim tudi sodobna norma »visokih pet«. Vendar posploševanje teh zahtev pripelje do absurda – kot da dame v petkah potrebujejo celotno površino, od roba do poslednjega kota trga. Kaj se je torej zgodilo s kockami? Ob primerjavi češkega tipa polaganja in naše izvedbe je očitno, da sta oba tlaka podobno strukturirana. Vendar ima češka kocka tudi tretjo dimenzijo (površinsko napetost), fuge niso na milimeter enake, niti kocke niti fuge niso istih dimenzij, kar pa so lastnosti ročne izdelave.

Ob vzdrževanju in popravilih se bo pokazal tudi problem, ki ga povzroča nepovratnost teh tehnik, še posebej betonske plošče, ki je temeljito armirana in površinsko zelo skrbno obdelana, zato bo vsako popravilo vidno. Verjetno je izdelovalce misel na tako trdno izvedbo vodila z namenom, da popravila ne bodo potrebna. A še vedno so bila, kajti ne gre le za čas 10-letnih garancij, kakovostni tlaki historičnih mest trajajo in se vzdržujejo stoletja. Današnja ureditev torej izloča vse povezave z izvirnim strukturiranjem prostora, tra-

dicionalnimi tehnikami in domačimi gradivi ter ponavlja napake asfalta, ki je enako poenotil prostor in se je vsako popravilo poznalo.

Izvirne tradicije in načini rabe

Materialne plasti zgodovinskih mest so vedno podkrepljene z zgodbami mesta. Vsako mesto ima že zaradi svoje lege in okolice specifična izhodišča. Gradiva so bila vedno lokalna, izvedbe vedno produkt domačega znanja in tradicionalnih obrti, ki jih je v podrobnostih razvil samo ta prostor. Tlaki so bili izvajani postopno, nikdar enotno, zato nobeno od zgodovinskih mest nima poenotnega »pladnja«, na katerem stoji. Enotnost so razbijale razvojne zgodbe, ki so prinesle posebnosti, kot je na primer varčna izbira gradiv, ki bi jo danes označili za trajnostno ponovno rabo (re-use). Ali posebni dosežki, kot so odmevi industrijskih začetkov, katerega rezultat je nedvomno loška javna razsvetljava iz vodne (danes imenovane »zelenek«) energije. Vsebinski nastavki trgov in ulic so se iz davne preteklosti ohranili do danes. Principi tlakovanja so bili izpeljani iz vsebin in zmožnosti prostora ter pripadajo samo temu prostoru. Potrebe rabe (razlika med povoznimi in pohodnimi površinami, odvodnjavanje, pragovi in podstavki hiš) in strukturiranost historične gradnje so načrtali prostorsko usmerjenost tlakov. Prostor je vodil uporabnika, mu namenil privatni prostor pred hišo, poudaril njeno mesto, omogočil odvodnjavanje. Zato se je prostor »bral« in uporabljal tudi s pomočjo strukture, ki so jo določali tlaki.

Ocena pristnosti tradicij in rabe

Tradicijo pridobivanja gradiv v lokalnih virih je zamenjala dobava iz cenejših, oddaljenih kamnolomov. Ostajamo sicer v merilih Balkana, še slabše bi bilo, če bi se vgrajevala prekooceanska, danes na žalost najcenejša gradiva. V tradiciji obdelav in vgradnje smo povsem pozabili na svoje izročilo, izvedbe v žlebičenih in žganih strojnih tehnikah so sicer sodobno vsečne, lokalni izvajalci jih obvladajo, a so globalne in nimajo nobene vsebinske povezave s prostorom, ki je bil od prvega do poslednjega kamna zgrajen z obdelavo izurjenih človekovih rok. Prav zato je bil robot, izdelan z muko, v izdelke je bilo vložene ogromno truda, znanja in energije, kar vse bi morali ceniti.

Radi govorimo o ponovni rabi in reciklaži kot trajnostnem principu, ko pa imamo priložnost, da jo izpeljemo, nam enosmerno usmerjen projekt ne dovoli odvodov. Opozorila konservatorjev in prebivalcev so tolažilno uslišana in reciklaža se simbolično zgodi le v »usrani gasi«. Kolikor je še ohranjenih ročno klanih kock, jih danes mečemo na smetišče ali z njimi mukoma tlakujemo katero od stranskih ulic? Pri tem razmišljamo edino o cenovnih kategorijah, pa še to na neenakovrednih izhodiščih. Ne primerjamo cene ročno klanih starih kock z ročno klanimi novimi, temveč ročno klane z industrijsko rezanimi. Reciklaža, vodilna tema današnjih trajnostnih posegov, je trdovratno interpretirana kot dražja in zato neizvedljiva izbira. Dolgoročnega razmišljanja, koliko bi prenos teh tradicij v sodobno življenje prinesel k utrditvi lokalne identitete in turistični ponudbi, pa zgleда še dolgo ne bomo sposobni.

Sklep

Zgornja ocena je ilustracija, kako plastovita je dediščina in kaj vse je dobro ozavestiti in ovrednotiti, preden načrtujemo posege v historično strukturo. S posegom v dediščino lahko izpostavimo njene vrednote, tako pridobimo na njeni vrednosti, ali pa jih ignoriramo – in izgubljammo njeno vrednost ter s njo povezano lastno kakovost bivanja. Analiza do sedaj obnovljenih tlakov v Škofji Loki nas pripelje do ugotovitev, da:

- mesto izgublja unikatne značilnosti svojega prostora, ki izvirajo iz lokalnih pogojev, gradiv in tradicij,
- dobiva izvedbe in opremo, ki so že poznane v prostorskih ureditvah sodobnih naselij in v široki globalni potrošnji ter so zato cenene,
- so izvedbe tehnološko nepovratne,
- se nove rešitve ne ujemajo z zgodovino mesta.

Naj ponovno poudarim: ne govorimo o kateremkoli mestu, temveč o enem od treh najpomembnejših mest slovenske naselbinske kulture. Koliko zanimivih zgodb bo ostalo za nami, če bo ta princip razširjen na celotni mestni prostor ali kot trend tudi na druga mesta? Kar se v najpomembnejših slovenskih srednjeveških mestih pravzaprav že izvaja! Da smo bili na pragu 3. tisočletja Slovenci del globalne civilizacije, ali kaj več?

Kako naprej? Do sedaj izvedene obnove so bile izvedene kot vzorčne, vsaj tako je bilo slišati iz izvajalskih krogov. Zato se tudi niso izvajale v jedrnih prostorih mesta in zato nam omogočajo razmislek za naprej. Nadaljnja obnova se mora temeljiteje poglobiti v lokalne posebnosti, tradicijo in tehnologije ter dosledno slediti usmeritvam službe za varstvo kulturne dediščine, ki jih je v osnovi podala že ob razpisu natečaja. To je namreč tudi zelo očiten temelj vrhunskih obnov v evropskih mestih - tlaki so se obnavljali po navodilih konservatorske stroke in ne po načrtih arhitekturnih natečajev. Za finančno podhranjeno področje, kot kulturna dediščina je, potrebujemo tudi ekonomično oceno, ali je smotrno menjati tlake tudi na površinah, ki so bile obnovljene pred nekaj desetletji. Naj opozorim na povsem nepotrebno načrtovano menjavo tlaka na trgu pred Kaščo (ki ga je treba le popraviti, ne pa menjati v celoti), ali v prehodni ulici Pekel, da ne omenjam še neodkritih originalov pod asfaltom). Morda bi zmanjšanje kvadrature novih tlakov celo izravnalo cenovno razliko, ki jo zahteva ponovna raba originalnega tlaka. Če želimo biti posebni, unikatni, zanimanja vredni, začnimo razmišljati o naših posebnostih in prednostih, ki nam jih dediščina nudi. Inovacija, ustvarjalnost, navdih in drugi vzvodi ustvarjanja dodane vrednosti vedno temeljijo na tradiciji. Kdor je prepričan, da ni tako in odmahne z roko proti zastarelim tradicionalistom, imam zanj slabo novico: v nasprotnem primeru dosega vrhove inovativnosti drugih, ta pa izvira iz njihove, ne naše tradicije. In na tej točki je slovenska kultura že močno ranjena.

Zato sta razumevanje dediščine in njeno brezkompromisno ohranjanje nujni dolgoročni naložbi, z nesebičnim upoštevanjem uporabnikov, ki jih še ni.

VIRI:

Jokilehto, Jukka: Consideration on Authenticity and Integrity in World Heritage context.

Pridobljeno 5. 1. 2018, na

<http://www.ceci-br.org/novo/revista/docs2006/CT-2006-44.pdf>.

UNESCO, The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage

Convention. Pridobljeno 7. 1. 2018 na

<http://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

UNESCO, The Nara Document On Authenticity. Pridobljeno 5. 1. 2018 na

[file:///C:/Users/mateja/Downloads/event-833-3%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/mateja/Downloads/event-833-3%20(3).pdf).